

Alman İmparatorluğu'nun Türk Dünyasına Yönelik Propaganda Faaliyetleri: Arkeolog Max Freiherr von Oppenheim ve Doğu Haber Ajansı*

İbrahim Sarıtaş**

Öz

1870'lerde siyasi birliğini sağlandıktan sonra hızlı bir sanayileşme hamlesine girişen Alman İmparatorluğu hammadde ve sömürge ihtiyacı nedeniyle Osmanlı topraklarına yönelir. Ancak aynı nedenlerle Osmanlı topraklarında faaliyetleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya ile karşı karşıya gelir. Birinci Dünya Savaşı'na doğru giden süreçte Alman İmparatorluğu, Osmanlı Sultanı'nın sahip olduğu Halifelik makamının dünya Müslümanları üzerindeki otoritesini kendi çıkarları lehine kullanmak ister. Bu amaçla dünya tarihindeki en büyük propaganda faaliyetlerinden birisi yürütülür. Bu propaganda çalışmalarının fikir babası ise Max Freiherr von Oppenheim'dir. Oppenheim hem Osmanlı-Almanya yakınlaşmasını organize eder hem de İngiliz, Rus ve Fransız sömürgelerindeki Müslümanların ayaklandırılması için Doğu Haber Ajansı üzerinden propaganda çalışmaları yürütür. Günümüzde dahi Türk dış politikasıyla ilişkilendirilen kavramlar arasında bulunan Panislamizm ve Pantürkizmin anlaşılabilmesi için Oppenheim ve Doğu Haber Ajansı'nın detaylı bir analizi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler

II. Abdulhamid, Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu, II. Wilhelm, Max Freiherr von Oppenheim, Doğu Haber Ajansı, Birinci Dünya Savaşı.

* Geliş Tarihi: 31 Ağustos 2019 – Kabul Tarihi: 11 Eylül 2019

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Sarıtaş, İbrahim (2019). "Alman İmparatorluğu'nun Türk Dünyasına Yönelik Propaganda Faaliyetleri: Arkeolog Max Freiherr von Oppenheim ve Doğu Haber Ajansı". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 91: 113-135.

** Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo-Telvizyon- Sinema Bölümü – Ankara/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2841-0787>

ibrahim.saritas@hbv.edu.tr

Giriş

Fransız Devrimi'nden, siyasi birliğin sağlandığı 1870'li yıllara kadar sanayileşmede, bilimde ve toplumsal ilerlemedeki geri kalmışlık duygusu Almanya'da irrasyonel bir milliyetçiliği doğurur. Bu geri kalmışlığı ve kaybolmuşluğu Goethe Faust'unda şeytanla anlaşarak; Schiller, insanın vahşi doğasını dramatik şekilde dizelere dökerek; Fichte, tarihi ilerlemeyle mündemice hale getirip, Alman halkına bir ideal sunarak ortaya koyar. Wagner ise notalarla anlatır bu ezik hissiyatı ve ondan kurtuluşun “destansı” reçetesini. Silik bir vatan istenmez ve bunun aşılması adına bir ilerleme seferberliği başlatılır. Vatan ve kültür, en yüce değerler olarak var olmalıdır. Sanayileşme ve yücelme arzusu, siyasi birlik sağladıktan sonra hız kesmeden devam eder ve II. Wilhelm'in “Weltpolitik”i ile zirveye taşınır. Artık ülkenin İngiltere ve Fransa'dan bir eksiği yoktur ve “efendi olma” arzusu, sömürge arayan bir “varoluş savaşı”na dönüşür. Yaşam alanı adına topyekün savaş her alanda verilmelidir ve II. Wilhelm bu süreci başlatmak adına oldukça istekli bir “Kayzer”dir. Böylelikle dünya tarihinin en büyük tarih yazımı başlar. Bu tarih yazımı içerisinde, o güne kadar görülmemiş propaganda ve strateji çalışmaları yürütülür. Bu büyük ideal için edebiyattan arkeolojiye, radyodan tiyatro ve sinemaya, gazetelerden karikatüre kadar herşey araçsallaştırılır.

Bu çalışma, özellikle Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı esnasında yürüttüğü propaganda çalışmalarını ve bunun arkasındaki kilit isim olarak karşımızda duran Baron Max Freiherr von Oppenheim'ı ve bu süreçte onun kurmuş olduğu Doğu Haber Ajansı'nı incelemektedir. Bu propagandanın hedefindeki toplumlar; Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman tebaası olduğu kadar İngiliz, Rus ve Fransız İmparatorluklarının sömürge topraklarında yaşayan Müslüman halklarıdır. Çalışmamızın temel tezi Almanya'nın Sultan/Halife'nin uhdesinde olan cihadı araçsallaştırarak kendi varoluş savaşının bir parçası haline getirmiş olduğudur. Bu tezimizi destekleyecek argümanlar olarak başlıca şu iki soruya yanıt aranmaya çalışılacaktır: Türk-Alman ilişkileri nasıl bu kadar hızlı bir şekilde gelişmiştir? Böyle büyük bir coğrafyada yürütülen operasyonlar ve propaganda çalışmaları nasıl planlanmıştır? İşte tam bu noktada Oppenheim'in çok iyi bilinmesi gerektiği gerçeği ile karşılaşırız. Çünkü bu süreç esnasında Oppenheim'in Alman siyaseti ve Kayzer'in yol haritası üzerindeki etkisini görmek mümkündür. Kendisi bir anlamda Alman-Osmanlı ittifakının ve cihad eksenli propaganda faaliyetlerinin hem

planlayıcı hem de yürütücüsü olarak Birinci Dünya Savaşı'na damga vurmuştur.

II. Wilhelm'in Yayılmacı Politikasında Osmanlı Devleti'nin Önemi

Almanya'nın, Büyük Savaş'a doğru giden süreçte, Osmanlı Devleti ile yakınlaşmasına yol açan faktörler arasında, Almanya'nın kendi varoluş savaşı ve yaşam alanı arayışları pek çok detayın üzerinde rol oynamıştır. Her ne kadar 2 Nisan 1761 tarihinde, Prusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan "Dostluk, Gemicilik ve Ticaret Antlaşması" Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki ilişkilerin resmi olarak başlangıcı olsa da (Alkan 2015: 35), ilişkilerdeki esas ilerleme, II. Wilhelm'in İmparatorluk tahtına oturmasıyla sağlanmıştır. Almanya XIX. yüzyılın ortalarına kadar derebeylik sistemi içerisinde parçalanmış, dışa kapalı ve sanayileşmesini tamamlayamamış bir ülke olarak kendi kabuğunda uzun süre saklanmıştır. Ancak siyasi birliğini sağlama süresinde ve sonrasında, hızla sanayisini geliştirerek, ticari ve siyasi olarak İngiltere ve Fransa ile rekabet edecek düzeye gelmiştir. Böylelikle de Büyük Savaş'a giden yolun kapıları, Almanya'nın emperyalizm arayışı ile birlikte açılmıştır.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Almanya; artık siyasi birliğini tamamlamış, güçlü bir ekonomiye sahip, hammadde ihtiyacı olan ve sömürgeleşmiş politik hinterland arayan bir devlet olarak karşımızda durmaktadır. Bu gelişmeler sonucu, Almanya da İngiltere ve Fransa gibi Doğu'ya yönelir. Ancak bu dönemde Osmanlı topraklarında İngiltere ve Fransa'nın etkisi oldukça fazladır ve gün geçtikçe bu nüfuz daha da artmaktadır. Almanya ise İngiltere ve Fransa'dan farklı bir yaklaşım geliştirerek, stratejisini barışçı nüfuz ve yayılmacı politikalar üzerine kurar (Kılıç 2014: 91-92). Geleneksel sömürgeci ülkelere oranla, siyasal ve ekonomik yayılma konusunda daha modern ve değişik yöntemler izler. Bu bağlamda Pangermenizm tecrübesiyle yeni "pan" hareketler tasarlayarak, propaganda araçlarıyla bunu yaygınlaştırmaya çalışır. İngiliz, Fransız ve Rus Sömürge İmparatorluklarını içerden zayıflatmaya ve parçalamaya yönelik Panislamizm ve Pantürkizm hareketleri böylece ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti açısından da Avrupa güç dengesinin yeni unsuru olarak beliren Almanya; İngiliz, Fransız ve Rus tehlikesi karşısında stratejik bir öneme sahiptir (Alkan 2015: 39). Ham madde ve pazarı ele geçirecek emper-

yal güç olmayı hedefleyen Almanya için Osmanlı Devleti, üzerine topluca gelen büyük güçlerin emellerine karşı direnmeye çalışan Osmanlı Devleti için Almanya doğal müttefik olarak belirir. Böylece Alman İmparatorluğu arasındaki ilişkiler 19. yüzyılın sonlarına doğru doruk noktasına ulaşır.

1888 yılında 29 yaşındayken babasının yerine tahta oturan II. Wilhelm, Şansölye Bismark'ı görevden alarak, denge politikasını terk eder. II. Wilhelm, Avrupa'ya hapsolmuş Almanya'yı dünya gücüne dönüştürmek için "Weltpolitik"i yürürlüğe koyar ve yayılmacı bir politika izlemeye başlar (Kılıç 2014: 97-98). Bu süreçte II. Wilhelm ile II. Abdulhamid arasında dostluk kurulur. Kurulan bu dostluk ticaretten, demiryolu yapımına ve askeri işbirliğine kadar birçok alanda ittifakı da beraberinde getirir. II. Abdulhamid tahttan indirilip, İttihat ve Terakki Hükümeti fiiliyatta iktidara geldiğinde bu işbirliği kısa süreli olarak durur. Ancak 1914'e doğru karşı karşıya kalınan dış siyasi sorunlar ve ekonomik güçlükler, İttihatçıları, II. Abdulhamid'den daha koyu bir Alman dostu olmaya zorlar. Bu yıllardan itibaren Alman hayranlığı, sadece Osmanlı yöneticileri ve seçkinleri arasında değil, giderek küçük memurlara kadar yayılır (Ortaylı 1981:117-121). Neticede Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na Almanya ile birlikte girer.

Alman Usulü Emperyalizm: Propaganda ve Barışçıl Yayılma

Almanya, "barışçıl yayılma" yöntemi ile çağdaş sömürgecilik anlayışının ilk uygulayan emperyalist devlettir. Propagandayla birlikte yürütülen bu yöntem özellikle Osmanlı coğrafyasında uygulanmıştır. Büyük Savaş'ın başında Pangermenizmin kurucularından Becker, tüm Avrupa ülkelerinin geri kalmış Şark'ta kendine ait bir hayat alanı olduğu ve Almanya'nın bu noktada geri kaldığını söyleyerek, nasıl İngiltere Mısır'da, Fransa Tunus'da, İtalya Trablus'da, Avusturya Bosna'da ve Rusya Sırbistan ve dolaylı olarak Balkanlarda hak sahibi durumdaysa Almanya'nın da yeni yaşam alanı olarak Osmanlı üzerinde nüfuz kurması gerektiğini ileri sürmüştür (Ortaylı 1981: 35). Hatta Buskens'a göre bu yaşam alanı tartışmasından öte bir "varoluş savaşı" (Existenzkampf) olarak tanımlanmalıdır (Buskens 2016: 36). Bu "varoluş savaşı"nın tam ortasında Fransa, İngiltere ve Rusya'dan kendisine ciddi tehditler hissedilen Osmanlı İmparatorluğu ve onun egemenlik alanı bulunmaktadır. Ortaylı'nın belirttiği gibi, Osmanlı topraklarındaki Alman nüfuzunu tüm yönleriyle araştırdığımızda, Alman İmparatorluğu'nun, yeni neo-kolonyalist sistemin bir bakıma ilk mimarı olduğu görülecektir (Ortaylı 1981:122).

Kayzer II. Wilhelm'in Osmanlı topraklarına yaptığı geziler Alman propaganda faaliyetleri ve barışçıl yayılma stratejisinin en güzel örneğini oluşturur. II. Wilhelm 1889 ve 1898'de olmak üzere iki kez İstanbul'u, 1898'de de Suriye ve Filistin'i ziyaret etmiştir. II. Wilhelm Şam'a ayak bastıktan sonra ilk iş olarak, Kudüs'ün fatihi Selahaddin Eyyubi'nin mezarını ziyaret eder. Selahaddin Eyyubi'ye ateşli övgüler yağdırarak, *"Muhteşem Sultan Selahaddin tüm zamanların en yiğit hükümdarlarından biridir... O korkusuz ve kusesuz bir şövalyedir"* der. Etkili Alman propaganda mekanizmasının, sözlerini tüm Doğu'ya yayacağını bilerek, 12. yüzyılda Kudüs'ü İngilizler'e karşı başarıyla korumuş olan bu kutsal savaşıya derin bir hayranlık duyduğunu söyler (Hopkirk 1995:17). Selahaddin Eyyubi'den sonra Sultan Abdülhamid'e geçiş yapan Wilhelm, hemen sonrasında muhteşem Abdülhamid'i selamlayarak söze başlayıp etkileyici jestlerle onu halife olarak bağrına basan tüm dünyaya yayılmış üç yüz milyon Müslümana, ilelebet onların dostu olacağı tahhüdünde bulunur (McMeekin 2012:30-31, Stresemann 2012: 2).

II. Wilhelm'in Osmanlı topraklarına yaptığı geziler sırasında yürütülen propaganda, Alman menfaatlerinin Müslüman Doğu'da gelecekteki ilerlemesi ve Alman hakimiyetinin kurulması için etkili bir ortam oluşturmuştur (Gilyazov 2014). Bu seyahati Kayzer'e öneren ve hazırlıkları için çalışanların başında Doğu bilimcisi Max von Oppenheim gelmektedir (Hopkirk 1995: 35). Yani Oppenheim aslında II. Wilhelm'in Ortadoğu seyahatlerinin de altyapısını kurmuştur (Melka 1973: 25).

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlar ise Osmanlı aydınlarını da yöneticileri kadar İslamiyet dostu bir Almanya'nın, Şark'ta İngiltere'nin yapamadığını yapacağına inandırır (Ortaylı 1981: 42). Örneğin ülkenin içine düştüğü bunalımı, bir Haç-Hilal çatışması olarak değerlendiren Mehmet Akif de İslâm ülkelerini sömürgeleştiren İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'yı yazılarında yerden yere vururken Almanya'ya daha fazla sempati besler (Ortaylı 1981:44, Kudret 1977:234-236). 1910'lara gelindiğinde, Osmanlı Türkiyesi'nde orduda olduğu kadar sivil hayatta da bir Alman hayranlığı modası oluşmuştur (Ortaylı 1981:72). Bu dönemde Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Almanların sayısı 18 ila 20 bine kadar yükselmiştir (Pomiankowski 1990: 52). Alman Devleti'nin Osmanlı topraklarındaki faaliyetlere ayırdığı para ise 300 milyon Alman markını bulmuştur (Piper: 2014).

Almanya'nın Müslümanlara Yönelik Propaganda Çalışmalarının Mimarı Max Freiherr von Oppenheim ve “Düşman Ülkelerdeki Müslümanların Ayaklandırılması” Raporu

1860 yılında, zengin bir Yahudi bankacı ailenin¹ çocuğu olarak dünyaya gelen Max Freiherr von Oppenheim, hukuk eğitimi alarak 1883 yılında Almanya'da kamu hizmetine girer. Oppenheim'in, Orta Doğu ve Müslüman dünyası ile ömür boyu sürecek ilişkisi de bu yıllarda başlar (Gossman 2014: 36). 1895 yılında Sultan Abdulhamid'le görüştüğten kısa süre sonra 1896 yılında Dış İşleri Bakanlığı uhdesinde çalışmaya başlar (Caskel 1951:3). Oppenheim'in diplomatlık görevine dair raporları, Kayzer'in masasına ulaşır ve Wilhelm'in tercihlerine ilişkin ustaca dokunuşları, Paşa ve Alman diplomat rollerini kendi şahsında birleştirdiği yer olan Kahire'ye atanmasıyla sonuçlanır (Sailer: 2018). Oppenheim, Tel Halaf'ta keşfettiği Hitit kentini kazmak için devlet hizmetinden istifa ettiği 1909 yılına kadar Kahire'deki Alman Başkonsolosluğu'nda ataşelik görevine devam eder (Melka 1973). Aslında Oppenheim, 1896'da Kahire'deki elçilikte bir yıl durması planlanırken 1909 yılına kadar bu görevde kalır (Kröger 2001:109). Bu 13 yıl boyunca Alman Dışişleri Bakanlığı üyesi olarak, Fas'tan Hindistan'a kadar seyahatler gerçekleştirir. Mezopotamya ve Osmanlı'nın doğusunda araştırma ve jeolojik inceleme gezilerine çıkar ve sıkça İstanbul'a ziyaretlerde bulunur (Kröger 2001:117). Onu, Osmanlı topraklarını ilgilendiren her meselede, yani Bağdat demiryolu hattı çalışmalarında, Kayzer'in İstanbul, Şam ve Filistin'i ziyaretinde, Alman delegasyonunun birçok toplantısında, Fas krizi görüşmelerinde ve Doğuyla ilgili daha pek çok konuda görmek mümkündür (Schwanitz 2004: 23).

Oppenheim, gerçekten de başarılı bir Doğu uzmanıdır. Mısır'daki siyasi gelişmeler üzerine çalışır (Gossman 2014:23) ve diğer bir uzmanlık alanı ise Arabistan'daki İslami akımlar ve kabileler üzerinedir (Kröger 2001:111). Kahire'deki yerli halkla temastan kaçınma eğiliminde olan birçok Avrupalı'nın aksine, Oppenheim, Osmanlı yetkilileri, dini liderler ve Bedeviler ile kişisel ilişkiler kurmaya çalışır (Bergmann 2014:7). Kahire'de bulunduğu süre zarfında, Berlin için toplam 467 rapor kaleme alır. Raporlarındaki konuların ana temasını Osmanlı coğrafyasındaki politik gelişmeler oluştururken ikinci sırada, Araplar arasındaki cereyanlar gelir. Oppenheim'in Mısır'a ve Müslüman topluluklara ilişkin verdiği bilgiler, Berlin'in dışında başta

İstanbul, Paris ve Londra olmak üzere, Tahran, Kalküta ve Bombay gibi çeşitli Alman temsilciliklerine de aktarılır (Baumgartner 2012: 224). Oppenheim'in Kahire'de görev yaptığı dönemde Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği notlardan biri ise "Panislamizm Hareketi" başlığını taşımaktadır (Gilyazov 2014: 401). Bu birikim Oppenheim'in Birinci Dünya Savaşı'na yön veremeyi amaçlayan ayaklanma planının alt yapısını oluşturmuştur (Müller 1991: 203).

Tarihçiler, Oppenheim'in Müslüman toplumları ayaklandırmaya yönelik stratejisinin, Alman savaş politikasının temeli olarak büyük bir bölümünü kapsadığını ve onun tarihine damga vuran gelişmelerin de bir anlamda müsebbibi olduğunu iddia ederler (Kröger 2001:109). Peter Hopkirk'e göre, Oppenheim Büyük Savaş'ın başlangıcında, Almanya'nın Doğu stratejisinin arkasındaki beyindir (Hopkirk 1995:10). Kendisi bölgeyi ve Osmanlı'nın sorunlarını çok iyi analiz eder. 1908 yılında Oppenheim, Almanya Başbakanı Bernhard von Bülow'a yazdığı raporda, Fransızların Müslüman basını çok iyi şekilde kullanmalarını örnek göstererek, Almanya'nın bu noktada girişimlerde bulunması gerektiğini söyler (Höpp 1994: 43). Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken Panislamist hareketleri desteklemenin ve cihadın, Müslüman dünyasını harekete geçirmesi açısından önemini anlatır ve Almanya lehine bu kozu kullanmak ister. İslam dünyasının ayaklandırılmasının ne şekilde ve hangi organizasyonlarla yapılacağını, Ekim 1914 yılında Alman Dışişleri'ne 136 sayfalık bir metin halinde sunar (Kon 2012: 228). Oppenheim'in yazarı olduğu, "*Düşman Ülkelerdeki Müslümanların Ayaklandırılması*" (*Revolutionisation of Islamic Areas of Our Enemies / Denkschrift betreffend die Revolutionierung der islamischen Gebiete unserer Feinde*) başlıklı bu rapor², Müslüman toplumların yaşadığı İngiliz, Fransız ve Rus topraklarında Alman propagandasının nasıl yürütüleceğine dair ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Belge şu ifadeyle başlar: "*Düşmanlarımızın İslami bölgelerinde ayaklanma çıkarmak için Sultan-Halife bayrağının altındaki Türklerin aktif bir işbirliği ön şarttır*"(Ruttig 2015: 4). Bu rapora göre propaganda faaliyetinin en önemli odağı, Mısır ve Hindistan olmalıdır. Daha sonra Osmanlı'nın, Kafkasya'da Rusya'ya karşı başarılı bir savaş yürütmesi ikinci adımdır. Üçüncü sırada ise Tunus, Cezayir ve Fas'taki Fransız sömürge alanlarının ayaklandırılması gelmektedir (Gilyazov 2014: 402). Piper'e göre Oppenheim'in hazırladığı bu "Cihad Eylem Planı", bir çeşit gerilla savaşı metnidir. Raporda, Bakü petrol hatlarına sabotaj eylemleri yapılmasından, Süveyş Ka-

nalı'nın ablukaya alınmasına, siyasetçilere süikast planlarından istihbaratla ilgili eylemlere ve broşürlerle propaganda taktiklerine kadar pek çok çalışmayı içermektedir (Piper 2014).

Oppenheim'e göre Rus İmparatorluğu'nda yaşayan ve tüm ülke nüfusunun % 11'ine karşılık gelen 19 milyon Müslüman, oldukça etkili bir gücü temsil ediyordu. Oppenheim'in projesinde, Rusya'ya karşı kampanya, ilk olarak Kafkasya'da başlatılmalıydı. Rapora göre Kafkasya, "başkaldırının" işlevsel propagandasını gerçekleştirmek için ideal bir yerdi (Gilyazov 2014: 403). Oppenheim, Kafkasya'daki Müslümanları desteklemek için, Ruslarla olan çatışmalardan dolayı, Türkiye'ye göç eden ve "Muhacirun" adı verilen Kafkas Muhacirlerini de kullanmayı önerdi. Kafkasya'dan sonra sırada Türkistan vardı. Oppenheim, Rus İmparatorluğu'nun Buhara, Semerkand, vb. şehirlerinde yaşayan Müslüman nüfusun çoğunlukla sakin olduğunu ve yalnızca Fergana Müslümanlarının "cihad" çağrısına cevap vereceğine inanıyordu (Gilyazov 2014:404). Hatırı sayılır bir Müslüman nüfus barındıran Kırım, İdil-Ural bölgesi ve Sibirya ise Kafkasya ve Türkistan'a oranla daha uzak bir hedef olarak görülüyordu. Zira Osmanlı basınının, genellikle *Kuzey Rusya* olarak adlandırdığı bu bölgelerde, Rus hakimiyeti hem daha eski hem de daha güçlüydü (Öğün 2018: 86).

Oppenheim için; "Alman Lawrence" ve "Ebu Cihad" gibi tanımlamalar da yapılmıştır (Kröger 2001:106). Lawrence benzetmesi, aslında oldukça manidardır çünkü Oppenheim da İngiliz ajanı Lawrence gibi arkeolog kimliğine sahiptir. Hatta Gossman'a göre Oppenheim ve Lawrence kendi ülkelerinde aynı politik rolleri oynamaktalardı. Oppenheim, İngiliz, Fransız ve Ruslara karşı faaliyetler yürütmekteyken Lawrence, Arapları Alman ve Osmanlılara karşı ayaklandırmaya çalışmıştı (Gossman 2014). Oppenheim, 1915'te İstanbul'da Arap Yarımadası'nda Alman propagandasının başarılı olması adına Şerif Hüseyin ve oğlu ile görüşmeler yaparken, Lawrence de aynı kişilerle farklı amaçlarla buluştu (Al-Rawi 2016: 342). Oppenheim, Enver Paşa ile görüşüp kendisini o bölgede hazırladığı savaş stratejisine ikna ederken Lawrence da İngiltere'nin çıkarları için Şerif Hüseyin'i Osmanlı'ya karşı ayaklanmaya ikna etti (Baumgartner 1999: 414).

Aslında Oppenheim'in Almanya için yürüttüğü faaliyetleri, en iyi şekilde Melka özetler. Melka'ya göre, Max Freiherr von Oppenheim'in kariyeri, Berlin'den Bağdat'a giden demiryolu günlerinden, Üçüncü Reich'in çöküşüne

kadar iki kuşak süren “Büyük Güç” mücadelesini kapsıyordu. Oppenheim, Birinci Dünya Savaşı süresince ve hatta daha da sonrasında, Alman siyasetinin en belirleyici aktörlerinden birisi oldu. Bizzat hazırladığı istihbarat raporlarının doğrudan eyleme geçebilmesi adına, sahada yıllarca görev aldı. Ömrünün neredeyse tamamını, bir diplomat ve arkeolog şemsiyesi altında, Alman siyasetinin İslam dünyasında ve Orta Doğu’da nüfuz kazanması uğruna harcadı ve ölümüne kadar da bu görevi ifa etti (Melka 1973: 84).

Doğu Haber Ajansı ve Propaganda Faaliyetleri

Oppenheim, Birinci Dünya Savaşı’nı başlamasıyla birlikte, “Doğu Haber Ajansı” (Nachrichtenstelle für den Orient - NfO)³ adındaki istihbarat bürosunu kurması ve yönetmesi için Dış İşleri Bakanlığı’na geri çağırılır. Oppenheim, 1 Kasım 1914 tarihinde Doğu Haber Ajansı’nı kurar ve başına geçer. (Schmid 2015: 50–60). Doğu Haber Ajansı, Dış İşleri Bakanlığı ve Alman Genel Kurmayı’nın siyasi birimi arasında yer alan yarı resmi bir kuruluş olarak hizmet verecekti (Lüdke 2016: 83). Genelkurmay’ın siyasi bürosuyla da sıkı bir ilişki içerisinde çalışılan bu ajans, Dış İşleri Bakanlığı’na bağlıydı ve bütçeyi buradan alıyordu (Höpp 1997: 22). Kısa bir süre sonra Oppenheim’in İstanbul’a görevlendirilmesiyle bu birim, Mart 1915’den itibaren Karl Emil Schabinger Freiherr von Schoiwingen tarafından, daha sonra da Prof. Dr. Eugen Mittwoch tarafından yönetildi (Piper 2014). Hanioglu’na göre bu kuruluşun yegane görevi, Almanya’nın kurguladığı cihadı başarıya ulaştırmaktı (Hanioglu 2016: 117). Oppenheim ise İstanbul’a geldiği dönemde Doğu Haber Ajansı’nın 80’e yakın bürosunu kurma faaliyetine girişti ve Mart 1915’ten Mart 1917’ye kadar Doğu Haber Ajansı’nın İstanbul’daki Alman Büyükelçiliği’ndeki ofisini yönetti (Piper 2014).

Oppenheim’in hazırladığı ve Ekim 1914’de Dış İşleri’ne sunduğu rapor, savaşın başlamasından sadece iki ay sonra Kayzer tarafından kabul edilerek “Cihad Eylem Planı”na dönüştürüldü (Stresemann 2012: 2). Bu amaçla dünya tarihinin en büyük propaganda çalışmalarından birisi başlatıldı. Doğu Haber Ajansı, bu propagandanın planlandığı ve koordine edildiği merkez oldu. Doğu Haber Ajansı’nın görevleri arasında, İngiltere, Rusya ve Fransa’nın Müslüman uyruklarını çeşitli girişimlerle isyana özendirmek (Stresemann 2012: 2), bu bölgelerdeki siyasi, askeri ve ekonomik durum hakkında doğru bilgiler elde etmek, savaşın seyriyle doğru orantılı olarak tüm İslam dünyasında propaganda veya karşı propaganda yapmak, ayrıca

İtilaf Devletlerinin yanında çarpışan Müslümanların propaganda beyannameleri veya yüz yüze görüşmeler yoluyla taraf değiştirmelerini sağlamak bulunuyordu (Kılıç 2014: 143). Doğu Haber Ajansı, bu doğrultuda analizler üretti, yayınlar yaptı, bunların dağıtılmasını sağladı, cephede ve kurdukları kamplarda savaş esirlerine yönelik propaganda yaptı. Hatta Piper'e göre Alman Dış İstihbarat Birimi ve Doğu Haber Ajansı bunların da ötesinde bizzat suikastler, bombalı eylemler ve darbe girişimlerinden sorumluydu (Piper 2014).

Ajansın içerisinde emekli subayların dışında, akademisyenler ve yerel çevirmenler bulunmaktaydı. Ajans ayrıca yerel eğitimcileri ve din hatiplerini de bünyesine kattı (Schwanitz 2004: 24). Ajans'ın Berlin'de çalışan resmi personel sayısı ise 60 civarındaydı. Bunlar arasında; Prof. Carl Heinrich Becker, Prof. Dr. Helmuth von Glasenapp, Prof. Dr. Martin Hartmann, Siyaset Bilimci Ernst Jaech, Prof. Dr. Oskar Mann, Prof. Dr. Eugen Mittwoch, Prof. Dr. Willy Spatz, Dr. Ruth Buka, Dr. Herbert Müller, Dr. Pröbster ve Diplomat Rudolf Radolny gibi tanınmış kişiler vardı (Piper 2014). Tatar Said Efendiyev, Şamil Safarov ve Muhammed Kazakov gibi isimler de bu propaganda çalışmalarına destek veren yerel çevirmenlerdi (Höpp 1997: 71). Böylelikle Ajans Kuzey Afrika'dan Doğu Asya'ya, Rusya'dan Afganistan'a kadar büyük bir bölge içerisinde çalışmalar yürüttü (Schwanitz 2004: 25). Ajans'ın bünyesinde kurulan birimler içerisinde, özellikle Araplar, Hintliler, İranlılar, Ruslar ve Türklere yönelik propaganda malzemeleri üretildi (Piper 2014). Türk biriminde Profesör Martin Hartmann, Dr. Lehmann, Bombay konsolosu Halil Halid Bey, eski Osmanlı Donanma Komutanı Selahaddin ve Gazeteci Dr. Saadi çalışmaktaydı. Rusya birimi ise Harald Cosack, Gürcü ve Tatar Milliyetçi Komite Üyeleri, "Persian Carpet Company" Yöneticisi Heinrich Jacoby, Dr. Willy Haas ve Doğu Sanatı Uzmanı Friedrich Perzynski'den oluşmaktaydı (Lüdke 2016: 84). Diğer taraftan ajans, düşman hatlarında ittifaklar kurmak, huzursuzluk ve toplumsal hareketler çıkarmak noktasında saha elemanlarıyla da çalışmalar yürütmekteydi (Schwanitz 2004: 26).

Ajansın 80'e yakın şubesi ise büyük ve merkezi yerlerde oluşturulmuş, duvarlarında telegramlar ve resimlerin olduğu, okuma salonlarının ve propaganda materyallerinin yoğun şekilde bulunduğu mekanlardı (Kröger 2001: 118). Bu materyaller genel olarak resim, karikatür, heykel, film, kitap, şiir

ve diğer resmi propaganda malzemelerinden oluşmaktaydı (Hopkirk 1995: 222). Propaganda çalışmalarında ayrıca radyo, telgraf, fotoğraflar ve kartpostallar kullanıldı (Kröger 2001:119). Ajans üzerinden Dış İşleri Bakanlığı basını sadece fotoğraf ve haberle beslememekte, ayrıca uluslararası basına da kaynak sunacak şekilde uluslararası propaganda metinleri hazırlamaktaydı. Savaş resimleri, savaş kronolojileri, kitaplar, el broşürleri ve belgesellerle de propaganda çalışmaları desteklendi (Höpp 1997: 70). Osmanlı coğrafyasındaki okuma oranları %10 civarında olduğu için propaganda çalışmalarında görsele ağırlık verilmesi kararlaştırıldı (Beşikçi 2016: 100). Tüm bu propaganda materyalleri İstanbul⁴, Tiflis, Misurata, Zürih, Lozan, Amsterdam, Rotterdam, Den Haag ve Stokholm'a dağıtılmaktaydı (Höpp 1997: 70). Buradan da telegram vasıtasıyla propaganda çalışmaları binlerce kişiye ulaştırılıyordu. Bu ajanstan çıkan bir propaganda metninin Osmanlı topraklarının bir ucundan diğerine ulaştırılması, iki gün gibi kısa bir süre içerisinde gerçekleştiriliyordu. Hatta bunun için özel bir kurye birimi de kurulmuştu (Schwanitz 2004: 25-26). Savaş esnasında ajans tarafından 18 milyon basıya ulaşan ve 24 dilde yayınlanan 1012 farklı broşür, kitap, gazete ve film üretildi (Piper 2014). Propaganda broşürleri, kitapçıklar ve gazeteler, Berlin ve İstanbul'da Oppenheim ve diğerleri tarafından dikkatle hazırlanıyor ve Farsça, Peştuca, Urduca, Rusça, Tatarca ve diğer Asya dillerine çevriliyordu. Schabinger von Schowingen'in 1916 Nisan ayı raporunda belirtildiği gibi propaganda çalışmaları genel olarak Batı ve Doğu cephelerine uçan uçak ve balonlarla fırlatılan el broşürleri vasıtasıyla yapılmaktaydı (Höpp 1997: 22).

Propagandanın özünü, Osmanlı İmparatorluğu'nun İslam birliğini sağlayıp başı çekmesi ve Almanya ile birleşerek İngiltere ve Fransa'yı saf dışı etmesi oluşturuyordu (Ortaylı 1981: 42). Bu propaganda malzemelerinde, Alman İmparatoru'nun gizlice İslam dinini seçtiği; "Hacı Wilhelm Muhammed" adını aldığı, kılık değiştirerek hacca gittiği, Alman ulusunun imparatorlarını takip ederek, toplu halde İslamiyet'i seçtikleri, II. Wilhelm'in müminleri kafirlerin boyunduruğundan kurtarmak için Allah tarafından görevlendirildiği gibi ifadeler yer alıyordu. (Hopkirk 1995: 17). Ayrıca görkemli Alman ve Türk zaferlerinden ve müttefiklere indirilen ağır darbelerden söz edilmekteydi. Hintçe yazılan bir broşürde İngiltere Kralı'nın tahtını terk edip kaçtığı, İngiliz askerlerinin toplu halde ordudan kaçıp teslim oldukları yazılıydı. Rusça ve Tatarca yazılan propaganda metinlerinde ise Ruslar'ın Kafkasya'da ağır yenilgiler aldıkları, St. Petersburg'da açlığın baş gösterdiği ve Afganistan

Emiri'nin İtilaf Devletleri'ne karşı cihada katılmayı kabul ettiği bildiriliyordu. Bu arada, bütün Doğu'da milyonlarca Müslüman davaya katılıyor, Hindistan ordusunda alaylar isyan ediyordu. Savaştan haber alma olanakları olmayan milyonlarca insan için bunlar, baş döndürücü şeylerdi ve bu olgu, Doğu Haber Ajansı'nın uzmanları tarafından çok iyi biliniyordu (Hopkirk 1995:86). Bu çalışmalar kapsamında Kazan'da “*Makam-ı Hilâfetin Cihad-ı Mukaddes*”i ve “*Türkiye Uyanıyor*” adlı iki risale basılıp Kazan, Orenburg ve Müslümanların yaşadığı diğer bölgelere gizlice dağıtılmıştı. Buralarda da Rusya'nın sonunun geldiğine inanılmaya başlanmıştı. Sayıları 20 milyonu bulan Rusya Müslümanları da “*Almanların hem Türk hem Müslüman olduğuna ve Yusuf adındaki Alman Padişahının kendilerini Ruslardan kurtaracağına*” inanmışlardı (Öğün 2018: 90).

Müslüman Esirlere Yönelik Propaganda Faaliyetleri

Oppenheim tarafından hazırlanan ve II. Wilhelm tarafından onaylanarak “Cihad Eylem Planı”na dönüşen raporda Müslüman savaş esirlerine yönelik öneriler de bulunmaktaydı. Oppenheim, Müslüman savaş esirlerinin Almanya'nın çıkarları için kullanılması adına İngiliz ve Fransız etkisinden kurtulmaları ve propagandaya müsait hale gelmeleri için ayrı esir kamplarında tutulmalarını teklif etmişti (Gussone 2016: 181). Bu kamplar, diğer esir kamplarından daha özel statüde olacaktı (Höpp 1997: 37). Kayzer bu plana da olumlu baktı ve Doğu Haber Ajansı'nın görevleri arasında Müslüman savaş esirlerine yönelik propaganda faaliyetleri de yer aldı (Ruttig 2015: 3). Bu esirler, Almanlar ile Ruslar arasında meydana gelen çarpışmalarda, Rus ordusu hesabına mücedele eden Müslüman Türkler, ikincisi de Almanlarla Fransızlar arasındaki çatışmalarda Fransa safında yer alan Mağripli Müslümanlardı (Demir 2016: 140). Bu savaş esirlerine yönelik propaganda çalışmalarının temel amacı; Kuzey ve Batı Afrika'dan gelen esirlerin Fransızlara karşı, Tatarların Ruslara karşı, Hintlilerin ise İngilizlere karşı Almanya'nın yanında savaşa girmelerini sağlamak, bu sağlanamasa bile ülkelerine döndüklerinde Almanya ile gönül birlikteliğini muhafaza etmelerini başarmaktı (Schwanitz 2004: 25).

Bu amaçla Halbmondlager Kampı (Hilal Kampı), Berlin'in 50 km güneyinde Zossen'e yakın Wünsdorf kasabasında (Gussone 2016: 179) ve Weinberg Kampı ise Zossen'in bir köyü olan Weinberg ile Gerlachshof arasında inşa edildi (Kon 2012: 239). Höpp'e göre özellikle sömürgeci efendileri-

ne karşı cihada istekli olan savaş esirleri burada toplandı (Ruttig 2015: 3). Müslüman esirler, genel olarak Halifenin cihad çağrısına yönelik olarak propagandaya tabi tutulacak, İngiliz, Fransız ve Rusların emperyalist yüzleri gösterilecekti (Höpp 1997: 40). Propaganda faaliyetleri kapsamında dini sohbetler, eğitim, iyi muamele, güzel giydirme ve yaşam standartını artırma yöntemleriyle gönüller kazanılmaya çalışılıyordu (Höpp 1997: 70). Kamplarda yürütülen eğitimin içeriğinde İslam'ın önceki dönemlerdeki iktidarının gücü, Doğu ve Batı arasındaki kültürel etkileşimler, Almanya'nın siyasi, iktisadi ve bilimsel gücü gibi konular da yer almaktaydı. Tarih, coğrafya, halkbilimi gibi eğitimler de verildi (Höpp 1997: 72).

Hilal Kampı, Müslüman esirlerden, Weinberg Kampı ise Gürcü ve Fransız esirlerden oluşmaktaydı. Hilal Kampı'nda, Rusya bölgesindeki esirler, yani Tatarlar, Türkistanlı ve Kafkasyalı esirler yoğunlukta idi (Höpp 1997: 44). Bu kamplarda, ilk zamanlar 4000 kişi varken sonrasında bu rakam 12000'lere ulaştı (Gussone 2016: 183). Nihayetinde ise bu kamplarda, 15000'e yakın Müslüman esire propaganda eğitimi verildi (Gussone 2016: 209). Bu esir kamplardaki Müslüman esirler, cepheye büyük bölükler şeklinde, silahlandırılmış ve giydirilmiş şekilde yollanacaklardı (Höpp 1997: 70). Esirlerin nakli Berlin'den İstanbul'a ya da Uzunköprü'ye kadar trenle kapalı transport şeklinde gerçekleşecek ve Osmanlı İmparatorluğu'nun İkinci ya da Beşinci Ordu'suna dahil edileceklerdi. Esir askerlere maaşları ise Türk savaş bölgesine gittiklerinde ödenecekti. Ayrıca savaşın bittiği an, bu esirler, buldukları bölgelerde konuşlandırılacaktı (Höpp 1997: 80-81). Genel olarak bu kamplardan Osmanlı ordusuna, 1100 Tatar, 1084 Arap ve 49 Hintli esirin de sevk edildiği arşiv belgelerinden görülmektedir (Höpp 1997: 83).

Bu kamplarda "El Cihad" adında bir gazete de basıldı. Almanya'da aslen Arapça yayınlamış olan bu gazete Birinci Dünya Savaşı'nın bir ürünü olarak hayat buldu (Zürcher 2016: 22). Gazete Arapçanın dışında ayrıca Urduca, Hintçe, Rusça ve Türkçe olarak da basıldı. Gazetenin içeriği genel olarak yerel kaynaklar tarafından yazıldı, ancak her bir baskı en son Dış İşleri Bakanlığı ve Doğu Haber Ajansı tarafından kontrol edilmekteydi. Arapça baskının sorumluluğunu Oppenheim, Schabinger von Schowingen ve Salih Şerif yürütürken Türkçe baskı için Konsolos Halil ve Mehmet Akif; Rusça baskı için ise Harald Cosack ile çalışılmaktaydı. Gazete her bir dilde bin

adet basılmaktaydı. Bu gazetenin, 500'ü kamp içinde kullanılmakta, diğerleri ise savaş bölgelerinde Doğu Haber Ajansı'nın kullanımına sunulmaktaydı. Hatta Tatarca yayınlanan gazetenin baskısı bir dönem 3000'e kadar çıktı (Höpp 1997: 101).

Bu kamplarda ayrıca kütüphaneler oluşturuldu. Örneğin bu kütüphanelere iki yıl içerisinde Tatar edebiyatına ve Ruslara karşı verdikleri mücadele tarihine dair 1265 adet Tatarca ve 218 Rusça kitap konuldu. Hilal Kampı'na ise Doğu Haber Ajansı tarafından çıkarılan kitap ve dergilerin dışında İstanbul'da yayınlanan "*Cihan-ı İslam*" ve "*Al-Adl*" ve "*La Defense*" gibi yayınlar ulaştırıldı. Bunun dışında kültürel propaganda çalışmaları için özel tiyatro ve dans grupları oluşturuldu. Her esirin, ülkesinin yöresel müzik aletleri de yine bu kampta bulunduruldu. Sinema günleri ve güreş etkinlikleri de bu propaganda çalışmalarının birer parçası olarak kullanıldı (Höpp 1997: 54-55).

Oppenheim, ayrıca bu kamplarda Müslüman esirlere ibadetlerini yerine getirmeleri için küçük bir cami yapılmasını da planladı. Böylece Zehrendorf'ta bir cami inşa edildi. Almanya'daki bu ilk cami, Alman savaş propagandasının bir yansıması olarak, 23 metre yüksekliğindeki minaresi ile Temmuz 1915'te inşa edildi (Gussone 2016: 179). Caminin mimarisi, tamamıyla İslam estetiğine uygun yapıldı. Demir'e göre bu durum Napoleon Bonaparte'in Mısır'ı işgalinde yaptığı cami onarımları gibi dini müesseselere olan ihtimam stratejisine benzer bir politikayı içermekteydi (Demir 2016: 147). Müslüman savaş esirleri, bu camide özel imamlar tarafından cihad eğitimi aldılar (Zürcher 2016: 22). Bu caminin inşasıyla birinci olarak esirlerin dine olan bağları güçlendirilerek, Halifelik makamına olan saygıları arttırılacak, diğer taraftan Almanya'nın kendilerine iyi davrandığını hissetmeleri sağlanacaktı. Ayrıca propaganda eğitimlerinin bir parçası olarak, bu mekanın politik ve kültürel bağları güçlendirici bir etkisi olacaktı (Höpp 1997: 120). Ancak bu cami günümüze ulaşamadı ve savaş sonrası işlevi kalmadığı düşünülerek hemen yıkıldı (Stresemann 2012: 2).

Teşkilat-ı Mahsusa çalışanları da Enver Paşa'nın talimatıyla bu kamplara gittiler (Höpp 1997: 71). Bir düşünceye göre Teşkilat-ı Mahsusa bu kamplarda sadece incelemelerde bulundu ancak diğer bir fikre göre ise buradaki kamplarda eğitim verdiler. Höpp'e göre; Hasan Fehmi, Maliye Nazırı Cavid Bey, Milli Eğitim Nazırı Nazım Bey, Dış İşleri Nazırı Halil Bey, Fuad Şerafeddin, Abbas Halim, İbrahim Hakkı Paşa, Maraşal Fuad Paşa, Mehmed Talat Paşa,

Gazeteci Celal Nuri, Tatar Gazeteci ve Siyasetçi Ahmad Agayev, Halim Sabit, Yusuf Akçura, Huseyinzade Ali, Arap Muhammed Farid, Muhammed Fehmi, Ali Şemsi, Şekip Arslan ve Ali Paşa bu kamplarda eğitimler verdiler (Höpp 1997: 73-74). Yine aynı şekilde, Mehmet Akif Ersoy da bu kamplarda özel propaganda eğitimleri vermek üzere gitti ve “El Cihad” gazetesinin çıkmasına yardımcı oldu (Köroğlu 2016: 148). Demir ve Keleşılmaz ise İttihat ve Terakki üyelerinin ve Teşkilat-ı Mahsusa görevlilerinin bu kamplara sadece inceleme için gittiğini iddia etmektedirler. Bu düşünceye göre Müslüman esirlerden haberdar olan Osmanlı Hükümeti, Almanya ile kurduğu müttefiklik etrafında şekillenen politikası paralelinde, özel görevli bazı kimseleri Almanya’ya gönderdi. Fakat Almanya, bu süreç içerisinde ikircikli bir tutum sergiledi. Almanya, Mağriplilerle ilgili Panislamist propaganda yapılarak, Osmanlı Devleti’ne teslim edilmesi, bunların ülkelerine gönderilmesi yahut Osmanlı ordusu saflarında savaşması konusunda coşkulu bir tutum sergilerken Türk kökenli esirler için aynı ölçüde istekli olmadı (Demir 2016: 152). Osmanlı Devleti ise Türk esirlerin akıbetine dair sessiz kalmadı. Keleşılmaz’ın sunduğu belgeye göre, Osmanlı Devleti’nin Berlin Ataşemiliteri 10.12.1915 tarihli yazışmasında, esirler ile ilgili net bilgi vermektedir (Keleşılmaz 2000: 69-70). Keleşılmaz, Enver Paşa’nın şu sözlerini de aktarmaktadır: “Biz, tuttuğumuz Alman esirleri kayıtsız şartsız Almanlara veriyoruz. Almanlar da aldıkları Müslüman Tatar esirleri bize göndersinler ve bunları ne yapacağımızı sormasınlar.” (Keleşılmaz 2000: 78-79). Bu ifadeler, Osmanlı hükümetinin Almanya ile bu esir kampları konusunda birlikte çalışıldığını ancak Almanlarla bazı uygulama noktalarında sorun yaşandığını göstermektedir.

Almanya’daki Müslüman esirlerin yer aldığı kamplardaki Türk kökenli esirlerin eğitimi ve Osmanlı Devleti’ne iadesi konusundaki tartışmalar, güncelliğini koruyan bir konudur. Ancak bu kamplardaki propaganda çalışmalarının, 1915 Şubat’ından 1916 Aralık’ına kadar 2 yıla yakın devam ettiği kesindir (Gussone 2016: 208). Bu süre içerisinde bu kamplarda dünyanın en yoğun ve en geniş çaplı propaganda faaliyetleri yürütülmüştür.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı’na doğru giden süreçte, Almanya’nın sömürgecilik faaliyetleri ve Türk-Alman ilişkileri söz konusu olduğunda Max von Oppenheim ismi detaylı bir incelenmeyi hak eder. Kendisi bir anlamda, Alman-Os-

manlı ittifakının kurucusu ve cihad eksenli propaganda faaliyetlerinin gizli planlayıcısı olarak, Birinci Dünya Savaşı'na damga vurmuştur. Her ne kadar Oppenheim ve onun Birinci Dünya Savaşı tarihindeki rolü konusundaki görüşler çelişkili olsa da onun Alman askeri politikasında önemli görevler icra ettiği tartışmasızdır. Oppenheim'ı sıradan bir arkeolog ve maceracı olarak nitelendirmek mümkün değildir. Oppenheim, İmparatorluğunun stratejik çıkarları için pek çok devlet adamından daha fazla çalışmış ve bir bilim insanının yapamayacağı pek çok faaliyetin içerisinde bulunmuştur. Yani kimi tarihçilerin, Oppenheim'ı Kayzer'in en kabiliyetli ajanı olarak nitelendirmesi mesnetsiz değildir.

Oppenheim, Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesinin, cihadın ilanının ve Birinci Dünya Savaşı'nda yürütülen Panislamist ve Pantürkist propaganda çalışmalarının mimarıdır. Bu propaganda faaliyetlerini yürütmek adına, Oppenheim direktörlüğünde Dış İşleri Bakanlığı bünyesinde Doğu Haber Ajansı kurulmuştur. Ajans, 80'e yakın bürosu üzerinden Bakü'den Kazan'a, Kahire'den Delhi'ye dünya tarihinin en büyük propaganda faaliyetlerinden birini gerçekleştirmiştir. Ajansın en önemli faaliyetlerinden biri de Almanya'nın esir aldığı Müslüman esirlere yönelik olmuştur. Rusya ve Fransa'nın sömürge topraklarından askere alıp cepheye gönderdiği ve savaş sırasında teslim olmuş Müslüman esirler, Doğu Haber Ajansı tarafından eğitilmişlerdir.

Ömrünün neredeyse tamamını, bir diplomat ve arkeolog şemsiyesi altında Alman siyasetinin Türk-İslam dünyasında nüfuz kazanması uğruna harca-yan ve ömrünün sonuna kadar da bu görevini yürüten Oppenheim, detaylı bir şekilde analiz edilmeden Panislamizm ve Pantürkizmin politikalarının anlaşılması mümkün değildir.

Açıklamalar

- 1 Alman bankacılığında önde gelen aristokrat bir Yahudi olan babası, sonrasında bir Katolik ile evlenmiş ve kendisi de bu mezhebi kabul etmiştir.
- 2 Bu raporun ayrıntıları için bakınız: Kadir Kon (2012). "Almanya'nın İslâm Stratejisi Mimarlarından Max von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu". *Tarih Dergisi* 53(2011/1): 211-252.
- 3 Ajans'ın merkezi, Berlin-Mitte'de Wilhelmstrasse/62'de konumlandı. Sonrasında ise Tauentzienstrasse'ye taşındı.

- 4 Milletvekili Gustav Stresemann'ın İstanbul seyahati sonrasında bahsettiği kadarıyla Ajans'ın Pera ve İstanbul genelindeki propaganda faaliyetlerin oldukça başarılı bulunduğunu görürüz. Stresemann özellikle resimli betimlemeler içeren propaganda dokümanlarına olan ilgiden ve propaganda materyellerinde bu tarz çalışmaların okuma bilmeyenleri de etkileyebildiğinden bahseder (Schwanitz 2004: 25).

Kaynaklar

- Alkan, M. Nail (2015). “Hayranlık, Dostluk ve Çıkar Üçgeninde Türk-Alman İlişkileri”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34: 35-46.
- Al-Rawi, K. Ahmed (2016). “John Buchan’s British-Designed Jihad in Greenmantle”. *Jihad and Islam in World War I*. Ed. Erik-Jan Zürcher. Chicago: Leiden University Press. 329-347.
- Baumgartner, Johannes (1999). “Max von Oppenheim, Lawrence of Arabia”. *Antike Welt* 30(4): 411-415.
- Bergmann, Sven (2014). “An Oriental Adventure/ Max von Oppenheim and his Discovery of Tell Halaf”. https://www.bundeskunsthalle.de/fileadmin/user_upload/01Ausstellungen/tell-halaf/pr_pm_tellhalaf_e.pdf (Erişim tarihi: 24.04.2019).
- Beşikçi, Mehmet (2016). “Domestic Aspects of Ottoman Jihad-The Role of Religious Motifs and Religious Agents in the Mobilization of the Ottoman Army”. *Jihad and Islam in World War I*. Ed. Erik-Jan Zürcher. Chicago: Leiden University Press.
- Caskel, Werner (1951). “Max Freiherr von Oppenheim (1860-1946)”. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 101: 3-8.
- Demir, Yaşar (2016). “Birinci Dünya Savaşı'nın Müslüman Esirleri: Alman Kamplarında Tutulan Müslüman Esirler ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu”. *Bilig* 76: 139-158.
- Gilyazov, Iskander Ayazovich (2014). “Germany and Its Plans for “Revolutionization” of The Islamic World During World War I”. *Terra Sebus: Acta Musei Sabesiensis*. Special Issue: 397-409.
- Gossman, Lionel (2014). *The Passion of Max von Oppenheim: Archaeology and Intrigue in the Middle East from Wilhelm II to Hitler*. Cambridge, UK: Open Book Publishers. <http://dx.doi.org/10.11647/OBP.0030>.
- Gussone, Martin (2016). “Architectural Jihad-The “Halbmondlager” Mosque of Wünsdorf as an Instrument of Propaganda”. *Jihad and Islam in World War I*. Ed. Erik-Jan Zürcher. Chicago: Leiden University Press. 179-223.
- Hanoğlu, M. Şükrü (2016). “Ottoman Jihad or Jihads-The Ottoman Shī‘ī Jihad, the Successful One”. *Jihad and Islam in World War I*. Ed. Erik-Jan Zürcher.

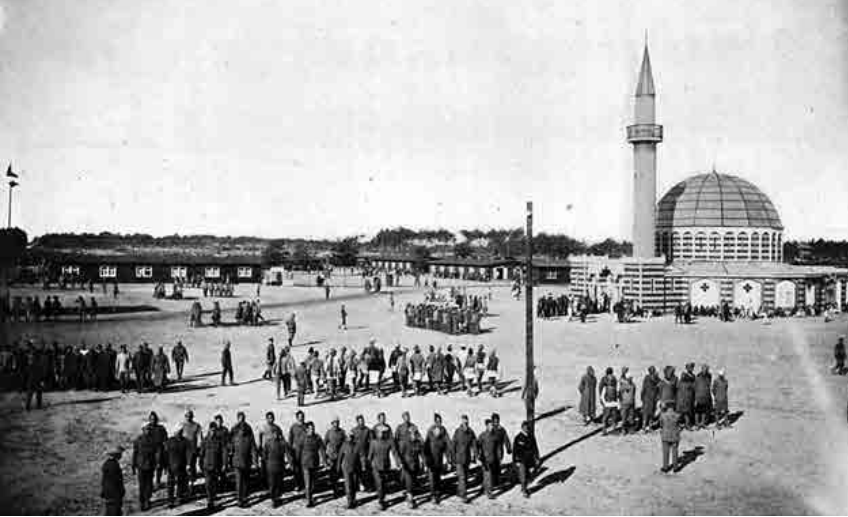
- Chicago: Leiden University Press. 117-135.
- Hopkirk, Peter (1995). *İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun*. İstanbul: Gençlik Yay.
- Höpp, Gerhard (1997). *Muslimen in der Mark. Als Kriegsgefangene und Internierte in Wünsdorf und Zossen 1914-1924*. Berlin: Das Arabische Buch Verlag.
- Höpp, Gerhard (1994). "Arabische und islamische Periodika in Berlin und Brandenburg 1915-1945". *Geschichtlicher Abriss und Bibliographie*. Berlin: Das Arabische Buch Verlag. 215-268.
- Keleşyılmaz, Vahdet (2000). "Teşkilat-ı Mahsusa ve Cermen Esir Kamplarında Tatarlar". *Atatürk Yolu Dergisi* 6(21): 78-79.
- Kılıç, Selami (2014). "Birinci Dünya Savaşı'na Uzanan Süreçte Türk-Alman Yakınlaşması". *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak*. İstanbul: Harp Akademisi Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü. 91-157.
- Kon, Kadir (2012). "Almanya'nın İslâm Stratejisi Mimarlarından Max von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu". *Tarih Dergisi* 53(2011/1): 211-252.
- Köroğlu, Erol (2016). "Propaganda or Culture War-Jihad, Islam, and Nationalism in Turkish Literature during World War I". *Jihad and Islam in World War I*. Ed. Erik-Jan Zürcher. Chicago: Leiden University Press. 135-153.
- Kröger, Martin (2001). "Max von Oppenheim: Mit Eifer ein Fremder im Auswaertigen Dienst". *Faszination Orient: Max von Oppenheim, Forscher, Sammler, Diplomat*. Ed. Gabriele Teichmann/ Gisela Völger. Köln: DuMont Buchverlag.
- Kudret, Cevdet (1977). *Bir Bakıma (Makale-İncelemeler)*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi.
- Lüdke, Tilman (2016). "(Not)Using Political Islam-The German Empire and Its Failed Propaganda Campaign in the Near and Middle East, 1914-1918 and Beyond". *Jihad and Islam in World War I*. Ed. Erik-Jan Zürcher. Chicago: Leiden University Press. 71-95.
- McMeekin, S. (2012). *Berlin-Bağdat Demiryolu: Almanya'nın Dünya Hâkimiyeti Mücadelesi ve Osmanlı İmparatorluğu 1898-1918*. Çev. Azize F. Çakır. İstanbul: Picus Yay.
- Melka, L. Robert (1973). "Max Freiherr von Oppenheim: Sixty Years of Scholarship and Political Intrigue in the Middle East". *Middle Eastern Studies* 9(1): 81-93.
- Müller, Herbert Landoïn (1991). *Islam, Gihad ("Heiliger Krieg") und Deutsches Reich. Ein Nachspiel zur wilhelminischen Weltpolitik im Maghreb 1914-1918*. Frankfurt-Main/Bern/Paris: Peter Lang.

- Ortaylı, İlber (1981). *İkinci Abdulhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay.
- Öğün, Tuncay (2018). "I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Basınında Rusya Müslümanları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 34 (1/97): 81-108.
- Piper, Gerhard (2014). Als Deutschland 1914 in den Dchihad zog. <https://www.heise.de/tp/features/Als-Deutschland-1914-in-den-Dschihad-zog-3366458.html?seite=all>
- Pomiankowski, Joseph (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü: 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı*. Çev. K. Turan. İstanbul: Kayıhan Yay.
- Ruttig, Thomas (2015). "Afghanistan in World War I (2): England must lose India" – Afghanistan as a German bridgehead". *2009-2019 Afghanistan Analysts Network (AAN)*. <https://www.afghanistan-analysts.org/afghanistan-in-world-war-i-2-england-must-lose-india-afghanistan-as-a-german-bridgehead/> (Erişim tarihi: 22.04.2019).
- Sailer, Steve (2018). "Baron Max von Oppenheim: The Kaiser's Jewish Catholic Impresario Of Jihad". <https://vdare.com/posts/baron-max-von-oppenheim-the-kaiser-s-jewish-catholic-impresario-of-jihad> (Erişim tarihi: 14.05.2019).
- Schmid, Larissa (2015). "Competing Visions of Area Studies in the Interwar Period: The School of Oriental Languages in Berlin". *Middle East – Topics & Arguments* 4: 50-60.
- Schwanitz, Wolfgang G. (2004). "Die Berliner Djihadisierung des Islam, Wie Max von Oppenheim die islamische Revolution schürte". *KAS-AI* 10(04): 17-34.
- Stresemann, Rosemarie (2012). "Germany's Alliances with Islam Spiritual insights into historical Alliances and their Impacts". http://www.beter-im-aufbruch.de/polseite.int/ps2012_jan_feb.int.pdf (Erişim tarihi: 25.04.2019).
- Zürcher, Eric Jan (2016). *Jihad and Islam in World War I*. Chicago: Leiden University Press.

- Santaş, *Alman İmparatorluğu'nun Türk Dünyasına Yönelik Propaganda Faaliyetleri: Arkeolog Max Freiherr von Oppenheim ve Doğu Haber Ajansı*•

Ek 1. *Baron Max Freiherr von Oppenheim*

Ek 2. Hilal Esir Kampı ve Cami-Wünsdorf (Conrad Hoffmann, *In the Prison Camps of Germany*, New York: Association Press, 1920, 256A)

وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة
والمؤمنون ينجون

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الجن تحت ظلاد السيوف

انصروا والله ينصركم

عدد - ٢١ -

Berlin
den 4. November 1915

EL DSCHIHAD
Zeitung für die muhammedanischen Kriegsgefangenen

Nr. 21
Arabische Ausgabe

فَرَنْسَا وَذَهَبُ الْمُرَاكِسِيِّينَ

نال كل شخص من جهة بشخصا من الذين وردوا
الآن بعد بصفته نقدا .
ومن حيث ان حاجيات الامم التجارية
عظيمة وهي « شعادة شرف
من الورق ، الكاغذ ، عليا
رسم صورة عظيمة »
كانت نتيجة هذا النشر
فليبه جدا ، فان الذهب الذي
ورد له المراكيشيون لم يبلغ حافة
الف فرنك مع ان المراكيشيين
لا يزال عندهم كمية عظيمة
من العملة الذهبية التي جلبها
في شهرين من السنة الماضية
عساکر الرديف من فرنسا

لم تكف فرنسا بسوق سكان
شمال افريقية من اهل تونس
والجزائر ومدراكش الساسا
الحرب ليكونوا طعاما لليران
المدافع وليدافوا عن فرنسا
التي اذا فهم العذاب الوانا
لم يكفها كل ذلك بل قد بلغ
توهم صحافهم ان كل قسم
هم ان بان يبنوها بما لديهم
من المال .

الاسناد الفاضل الشيخ صالح الشريف التونسي عمدة الحكومة
العثمانية وخادم الاكاديمية الحفدة والامام الخليلي التونسي اعلم

احمد طمعا لاجل الفصد
بعض اهل مراکش من الذهب فأخذت
اليوم نطالبهم ونطلب عليهم ان يوردوا
لها هذا الذهب عن يد وهم صاغرون
اعلنا نائب الحكومة الفرنسية في
مراكش اعلا نا عا ما مضمونه ما ياف في
: « فلنا كد نائب الحكومة الفرنسية
في مراكش انه يوجد في البلاد المراكشية
مقدار عظيم من النقود الذهبية التي جلبها
عساکر الرديف معها من فرنسا
وان جزءا من هذه النقود قد هرب
وجزء صاغه العرب واليهود حليا
للنساء فكان ذلك سببا لصنبا عا

فنطلب نقودا ذهبية للمبادلة فالنائب
عن الحكومة الفرنسية في مراكش فرجوا
من جميع السكان الوطنيين سواء كانوا
من العساکر او غيرهم ان يحضروا ما لديهم
من الذهب الى الخزينة فالعساکر يحضرون
ذلك الذهب الى الخزينة كجيش فرنسي
العساکر يحضرونه الى الخزينة للملكية
فيبدلون الذهب باوراق مالية
« بنك فوت » او وصلات فوطي لاهم
من محلات « الدفاع الوطني »
فاذا حصلت الحكومة الفرنسية على
غايها المفصوده من الحصول على الذهب

الى مراكش
وفاذ ونصحت جريده فرنسويه بمقدار
ما عند المراكشيين من الذهب حيث كتبت :
« ان مقدار ميل اهل مراكش للذهب
وهم لم حبا عظيما يدركه اذ في منأمل
ومع كون البلاد لا ننتج ذهبا فان سكانها
يشنون منه بمقدار عظيم وانه يندر
جدا ان يوجد بين المراكشيين للمعروفين
جميعه الفناعه والرضاء من الحياة
بالفيل شخص ليس لديه من النقود
الذهبية التي قيمة الواحد منها ٢٠ فرنكا
« الويدور » عدد غير قليل يحافظ عليها

Ek 3. El Cihad Gazetesi

Propaganda Activities of the German Empire towards the Turkic World: Archaeologist Max Freiherr von Oppenheim and Eastern News Agency*

İbrahim Sarıtaş**

Abstract

Following the achievement of political unity in the 1870s, the German Empire started a rapid industrialization movement and turned to the Ottoman territories owing to its raw material and colonial needs. However, Britain, which is active in Ottoman territory for the same reasons, is confronted by France and Russia. During the course of the First World War, the German Empire wanted to utilize the authority of the Caliphate of the Ottoman Sultan on the Muslims of the world in favor of his own interests. For that purpose, one of the biggest propaganda activities in the history of the world is conducted. Max Freiherr von Oppenheim is the originator of these propaganda activities. Oppenheim not only organizes the Ottoman-German rapprochement but also carries out propaganda through the Eastern News Agency for the uprising of Muslims in the British, Russian and French colonies. Even today, so as to understand clarify Panislamism and Panturkism, which are among the concepts associated with Turkish foreign policy, a detailed analysis of Oppenheim and Eastern News Agency is required.

Key Words

II. Abdulhamid, the Ottoman Empire, the German Empire, II. Wilhelm, Max Freiherr von Oppenheim, Eastern News Agency, First World War.

* Date of Arrival: 31 August 2019 – Date of Acceptance: 11 September 2019

You can refer to this article as follows:

Sarıtaş, İbrahim (2019). "Alman İmparatorluğu'nun Türk Dünyasına Yönelik Propaganda Faaliyetleri: Arkeolog Max Freiherr von Oppenheim ve Doğu Haber Ajansı". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 91: 113-135.

** Dr. Lecturer, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication, Department of Radio, Television and Cinema – Ankara/Turkey
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2841-0787>
ibrahim.saritas@hbv.edu.tr

Пропагандистская деятельность Германской империи по отношению к тюркскому миру: археолог Макс Фрейер фон Оппенгейм и Восточное информационное агентство*

Ибрагим Сарыташ**

Аннотация

После достижения политического единства в 1870-х годах Германская империя начала стремительную индустриализацию и обратилась к османским землям в стремлении удовлетворить свои сырьевые и колониальные потребности. Однако она сталкивается с Англией, Францией и Россией, которые ведут деятельность на османских землях по тем же причинам. В период накануне Первой мировой войны Германская империя хотела использовать власть халифата, которой владел османский султан, в отношении мусульман всего мира в своих собственных интересах. Для этого проводится одно из крупнейших пропагандистских мероприятий в мировой истории. Макс Фрейер фон Оппенгейм является автором идеи этой пропаганды. Оппенгейм организует сближение Османской империи с Германией и проводит через Восточное информационное агентство пропаганду для восстания мусульман в колониях Великобритании, России и Франции. Чтобы в том числе сегодня понять панисламизм и пантюркизм, которые входят в число понятий, связанных с турецкой внешней политикой, требуется подробный анализ деятельности Оппенгейма и Восточного информационного агентства.

Ключевые слова

Абдульхамид Второй, Османская империя, Германская империя, Вильгельм Второй, Макс Фрейер фон Оппенгейм, Восточное информационное агентство, Первая мировая война

* Поступило в редакцию: 31 августа 2019 г. – Принято в номер: 11 сентября 2019 г.

Ссылка на статью:

Sarıtaş, İbrahim (2019). "Alman İmparatorluğu'nun Türk Dünyasına Yönelik Propaganda Faaliyetleri: Arkeolog Max Freiherr Von Oppenheim Ve Doğu Haber Ajansı". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 91: 113-135.

** Д-р, преподаватель, Университет имени Хаджи Байрама Вели Анкара, Факультет связи, кафедра радио, телевидения и кинематографии - Анкара / Турция

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2841-0787>

ibrahim.saritas@hbv.edu.tr